DİL BİLGİSİ: İSM-İ MEKÂN, İSM-İ ZAMAN, İSM-İ ÂLET, İSM-İ TASGÎR, İSM-İ NİSBE

قواعِد: اِسمُ المَكان واسمُ الزّمان واسمُ والآلة واسمُ التّصغير واسمُ النِّسبة

Bu bölümde Arapçada mekân ve zaman bildiren isimleri (اِسمُ المَكان والزَّمان), araç gereç anlamına gelen sözcükleri (اِسمُ الآلة); küçültme adlarını (اِسمُ التّصغير) ve aidiyet ifade eden isimleri (اِسمُ النِّسبة) türetme yolları sırasıyla ele alınacaktır.

Mekân ve Zaman Bildiren İsimler (اِسمُ المَكان والزَّمان)

Mekân ve zaman ismi, bir fiilden türetilip fiilin gerçekleştiği yeri ve zamanı bildiren isimdir.

1. Sülâsî fiillerin ism-i mekân ve ism-i zaman yapılarının iki kalıbı vardır: مَفْعَلٌ -مَفْعِلٌ
   a. Sülâsi fiilin muzârisinde aynu'l-fiil (orta harf) fethalı veya dammeli olursa ism-i mekân ve ism-i zaman için (مَفْعَلٌ) kalıbı kullanılır.
   b. Sülâsi fiilin muzârisinde aynu'l-fiil (orta harf) kesralı olursa ism-i mekân ve ism-i zaman için (مَفْعِلٌ) kalıbı kullanılır.
2. Mezîd fiillerden ism-i mekân ve ism-i zaman, ilgili fiilin ism-i mefûlü kalıbında türetilir.

Aşağıdaki tabloda mekân ve zaman isimlerinin nasıl oluşturulmuş olduğunu inceleyelim:

Sülasi Fiiller	*Muzaride Orta Harfi Fetha veya Damme Olan Fiiller*		
	Mâzî	**Muzâri**	**Mekân İsmi: مَفْعَل Formunda**
	كَتَبَ yazdı	يَكتُبُ yazıyor, yazar	مَكْتَب "ofis, büro; masa" (yazı yazma mekânı)
	لَعِبَ oynadı	يَلْعَبُ oynuyor, oynar	مَلعَب "stadyum, saha" (oynama yeri)
	Muzâride Orta Harfi Kesra Olan Fiiller		
	Mâzî	**Muzâri**	**Mekân İsmi: مَفْعِل Formunda**
	جَلَسَ oturdu	يَجْلِسُ oturuyor, oturur	مَجْلِس "meclis" (oturma mekânı)
Mezid Fiiller	**Mâzî**	**Muzâri**	**Mekân İsmi: İsm-i Mefûl Formunda**
	اِسْتَشْفى	يَسْتَشفي	مُستَشْفى "hastane" (şifa talep edilen yer)
	اِلْتَقى	يَلْتَقي	مُلْتَقى "forum" (buluşma yeri)
	جَمَّعَ	يُجَمِّعُ	مُجَمَّع "kompleks, site" (toplanılan yer)

Pratikte bu şekilde oluşturulan mekân isimleri zaman isimlerine kıyasla daha fazla karşımıza çıkmaktadır. Örnekler:

مَدْخَل giriş (girilen yer)

مَطْبَخ mutfak (yemek pişirilen yer)

مَأْكَل yemek yeri (yemek yenen yer)
مَصْنَع fabrika (imalat yapılan yer)
مَعْبَد tapınak, ibadethane (ibadet edilen yer)
مُصَلّى musalla (namaz kılınan yer)
مُسْتَنْقَع bataklık (bataklığın olduğu yer)
مَغْرِب günbatımı (güneşin battığı yer)
مَوْعِد buluşma yeri veya zamanı
مَطْعَم yemek yeme yeri, yemekhane, restoran
مَسْبَح yüzme yeri, havuz

İllet harfiyle biten fiillerin mekân ve zaman isimleri yapılırken son hareke "fetha" olur. Örnek:

يَأْوي barındırıyor > مَأْوَى barınma yeri, barınak
يَلْهو eğleniyor > مَلْهَى eğlence mekânı, disko

Araç Gereç İsmi (اِسمُ الآلة)

Araç gereç isimleri türetmek için yaygın olan formlar şöyledir:

Formlar	Kök Harfler	Örnek
مِفْعال	ف ت ح	مِفْتاح "anahtar" (açma aracı)
	ق ي س	مِقْياس "ölçek" (ölçme aracı)
مِفْعَل	ص ع د	مِصْعَد "asansör" (yukarı çıkma aracı)
	ث ق ب	مِثْقَب "delgeç" (delme aracı)
مِفْعَلة	ك ن س	مِكْنَسة "süpürge" (süpürme aracı)
	ف ر م	مِفْرَمَة "kıyma makinası" (kıyma aracı)
فَعّالة	غ س ل	غَسّالة "çamaşır makinası" (yıkama aracı)
	د ر ج	دَرّاجة "bisiklet" (ilerleme aracı)

Araç gereç isimlerine örnekler:

مِحْراث ج مَحارِث	saban, pulluk
مِنشار ج مَناشير	testere, bıçkı
مِزلاج ج مَزاليج	kapı sürgüsü
مِسمار ج مَسامير	çivi, vida
مِخْرَطة ج مَخارط	torna tezgahı
مِكْحَل ج مَكاحِل	sürme kalemi
مِصْفاة ج مَصافٍ	süzgeç; rafineri
سَيّارة ج سيّارات	araba
بَرّادة ج بَرّادات	soğutucu
قَذّافة ج قَذّافات	mancınık, bombardıman uçağı
لِحاف ج أَلحِفة	yorgan
حِزام ج أحزِمة	kemer
رِباط ج أَربِطة	bağ, bağcık

Küçültme İsmi (اِسمُ التّصغير)

Arapçada bir şeyi küçük veya sevimli göstermek için kullanılan isim türüdür. Küçültme ismi فُعَيْل veya ona benzer formlarla oluşturulur.

حَسَن	iyi; Hasan	>	حُسَيْن	Huseyn (Hasancık, küçük Hasan)
عَبْد	kul/köle	>	عُبَيْد	küçük kul/köle
كَلْب	köpek	>	كُلَيْب	köpekçik, küçücük köpek
بَحْر	deniz	>	بُحَيْرة	göl (denizcik)
قَبْل	önce	>	قُبَيْل	hemen önce
بَعْد	sonra	>	بُعَيْد	hemen sonra
شَجَرة	bir ağaç	>	شُجَيْرة	küçük bir ağaç
دَوْلة	devlet	>	دُوَيْلة	küçük devlet, devletçik
جَنّة	bahçe; cennet	>	جُنَيْنة	küçük bahçe
دِرْهَم	dirhem	>	دُرَيْهِم	küçük dirhem
باب	kapı	>	بُوَيْب	küçük kapı

Kelimenin ikinci harfinden sonra bir med harfi gelirse, bu med harfi kesra ile harekelenen şeddeli ye (يِّ) harfine dönüşür (فُعَيِّل).

كِتاب kitap	>	كُتَيِّب	kitapçık
صَغير küçük	>	صُغَيِّر	küçücük

Bilimsel terim üretiminde bu yapıdan yararlanılır:

البُطَين الأيمَن والأيسَر	sağ ve sol karıncık
الأُذَين الأيمن من القَلب	sağ kulakçık (kalpte)
البُوَيضة	yumurtacık
المُخَيخ	beyincik
شُعَيرات دَمَوِيّة	kılcal damarlar
كُرَيّات الدَّم الحَمراء	alyuvarlar

Nispet İsmi (اسمُ النِّسبة)

Ülke veya şehir adlarının sonuna nisbet ya'sı (*yâ'u'n-nisbe*) eklenerek aidiyet anlamı elde edildiğini I. Kitapta görmüştük: عِراقِي (Iraklı), مِصْرِي (Mısırlı), إيراني (İranlı) gibi.

İsimden isim türetmek için kullanılan nispet yâ'sı, bir ülkeye, şehre veya köye; bir dine, mezhebe, tarikata, inanca; bir sanat ya da düşünce akımına veya bir kuruma mensubiyeti ya da herhangi bir şeye aitliği ifade eder ve bu yolla elde edilen kelimeye nisbet ismi (اسم النسبة) adı verilir. Eril için "-iyy^{un}", dişil için "-iyye^{tun}" eki eklenerek oluşturulur:

لُبْنان Lübnan > لُبنانِيّ Lübnanlı (erkek) / لُبنانِيَّة Lübnanlı (kadın)

عَرَب Arap > عَرَبِيّ Arap (erkek) / عَرَبِيّة Arap (kadın)

تاريخ tarih > تاريخِيّ tarihî (eril sıfat) / تاريخيّة tarihî (dişil sıfat)

Düşünce ve sanat akımlarının adlarında da nispet ekinin dişil formundan yararlanılır:

التَّعَدُّدِيّة	çoğulculuk
الشَّعْبِيَّة	halkçılık
الفاشِيّة	faşizm
القَوْمِيّة	milliyetçilik
الإِشْتِراكِيّة	sosyalizm
الواقِعِيّة	realizm, gerçekçilik
الرَّمْزِيّة	sembolizm

Özel isimlerde kelimenin sonunda “elif” veya “tâ’ marbûta” varsa ya da ülke adlarının sonu “-yâ” ile bitiyorsa nisbet yâ’sı ekleneceğinde bunlar atılır, sonra “nispet yâ”sı eklenir:

تُرْكِيا	Türkiye	>	تُرْكِيّ	Türk (erkek) / تُرْكِيَّة Türk (kadın)
أَمْرِيكا	Amerika	>	أَمْرِيكِيّ	Amerikalı (erkek) / أَمْرِيكِيَّة Amerikalı (kadın)
مَكَّة	Mekke	>	مَكِّيّ	Mekkeli, Mekke’ye ait olan
مَدينة	Medine	>	مَدَنِي	Medineli, Medine’ye ait olan

Kelimenin sonunda elif-i maksûre varsa nisbet ismi yapılırken elif-i maksûre vâv (و) harfine çevrilir:

دُنيا	dünya	>	دُنْيَوِي	dünyevî, dünyaya ait
مَعْنى	mâna, anlam	>	مَعْنَوِي	manevî, anlamsal
فَتى	genç	>	فَتَوِي	gençliğe ait

Öğrenme Çıktısı

2 Arapçada mekân ve zaman bildiren isimleri (اسمُ المَكان والزّمان), araç gereç anlamına gelen sözcükleri (اسمُ الآلة); küçültme adlarını (اسمُ التّصغير) ve aidiyet ifade eden isimleri (اسمُ النِّسبة) türetme yollarını öğrenme ve kullanma becerileri elde edebilme

Araştır/ Tekrarla 2

Yukarıda gördüğümüz isim türleriyle ilgili birer örneği Arapça olarak webde arayınız. Her bir kelimeyle ilgili seçeceğiniz anlamlı birer cümleyi defterinize yazınız.

İlişkilendir/ Karşılaştır

Kur’ân-ı Kerîm’de aşağıdaki ayetlerde geçen küçültme isimlerinin küçültme öncesi hâllerini bulunuz.

﴿قَالَ يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُؤْيَاكَ عَلَى إِخْوَتِكَ﴾ (Yusuf Sûresi 5)

﴿قَالُوا يَا شُعَيْبُ مَا نَفْقَهُ كَثِيرًا مِمَّا تَقُولُ﴾ (Hûd Sûresi 91)

﴿لِإِيلَافِ قُرَيْشٍ، إِيلَافِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ﴾ (Kureyş Sûresi 1-2)

Anlat/ Paylaş

Evinizdeki araç gereçlerin Arapçalarının resimleriyle birlikte yer aldığı bir poster hazırlayınız.